

K L A S S Z I K U S O K Ú J R A T Ö L T V E

27 - 32

Volna egy lány

Kosztolányi Dezső

Édes Anna

Diárok

N E K E D I S V A N E G Y T Ö R T É N E T Ű N K

Impresszum

A kiadvány Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regénye alapján készült a KultUp program keretén belül interaktív oktatási segédanyagként.

A kiadvány egy olyan fejlesztés szerves része, amelyben az irodalmi alkotáshoz oktatási óravázlat, valamint kisfilm is tartozik. Az oktatási csomagot elsősorban a *dráma és színház tantárgy* segédanyagaként ajánljuk, de alkalmazható az *irodalom tantárgyhoz* kapcsolódóan is.

Felelős kiadó: Kis Domonkos Márk
Déryné Program Közhasznú Nonprofit Kft.
Írta: Marton Árpád
Főszerkesztő: Timár András
Szerkesztő: Hutvágner Éva, Timár András
Kreatív vezető: Szabó Ádám
Projektvezető: Héjja Gábor
Grafika, tördelés: Balogh Krisztián
Vizuál: Brandtailor & Creativo

ISBN – 978-615-6860-II-8

A kiadvány oktatási céllal készült, kereskedelmi forgalomba nem hozható.

©Minden jog fenntartva 2024

Déryné
program

Diák

kultUP

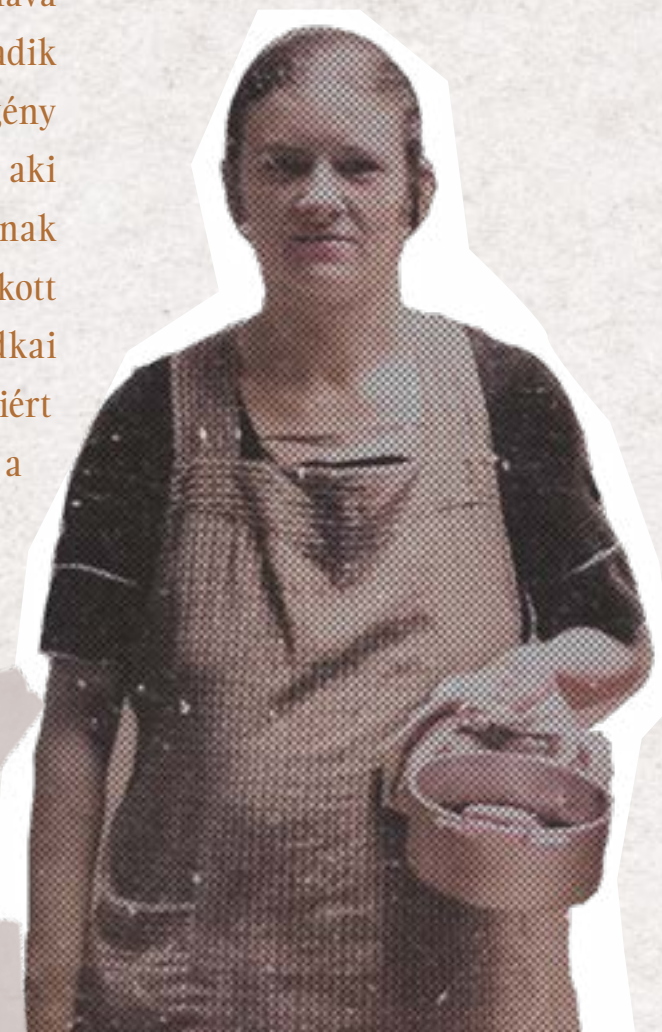
Lázár Ervin
Program

Tartalomjegyzék

A cselédkönyv	5
Ki lehetett a modellje? – vagy, ami még lényegesebb kérdés: mit modellez benne az író?	8
Kicsapott diákból irodalmi világfi	12
Az ólomszérűk napszámosa: az újságíró	14
Cselédsorban	17
Konyhai dolgok.....	26
Mélylélektan	30
Olvasnivaló	34

A kiadványban szereplő fotók közül azok, amelyeknél nem található címléírás, a KultUp Édes Anna-filmjéből kiemelt felvételek. A Program munkatársai mindent megtettek, hogy a jogvédelem alatt álló szöveges és képi dokumentumok közzétételéhez a jogtulajdonos engedélyét megszerezzék. Kérjük, ha ezzel kapcsolatban bármilyen mulasztást tapasztalnak, mindenképpen jelezzék!

Egy háztartási alkalmazott brutális kegyetlenséggel megöli munkaadóit. Mindennapos újsághír. Kosztolányi Dezső tollán mégis megrázó mélylélektani drámává alakul, amelynek háttérében kirajzolódik a huszadik század első harmadának tűpontos kritikája. A regény a megjelenése óta zavarba ejti az elemzőket. Akad, aki politikai példázatot, mások pszichothrillert látnak benne. A szavak és rímek nagy játékos, ez a bukott diákból költőzsenivé és remekíróvá lett szabadkai bohém egy évszázada játszik velünk, olvasóival. Miért írta bele önmagát a regény zárlatába? Miért épp a forradalmas időkben látjuk a véres történetet? És egyáltalán: ki az az Édes Anna?

A cselédkönyv

A regény 1919-ben játszódik. Ha valaki átbogarászná az összes korabeli hírlap bűnügyi rovatát, nem találná a regényben leírt esetet. Igen ám! Csakhogy a regényíró azt állítja egy helyütt: „Édes Anna cselédkönyvét íróasztalom fiókjában őrzöm”. (Kosztolányi Dezső: *Indiszkreció az irodalomban*) Ez azért talányos! Egyszerű metafora lenne? Mit ért az alatt az író, hogy a gyilkos cseléd okmányai a fiókjában vannak? Miért nem adta át a nyomozó szerveknek? Egy regényben a leírtak nem konkrét, hanem átvitt, szimbolikus, összegző értelemben tükrözik a valóságot – így az, hogy egy regény szereplői, cselekménye honnan „érkezett” a műbe, csak az olvasók és a rajongók fantáziáját izgató, érdekes irodalmi adalék lehet –, ami persze amellet, hogy izgalmas, az írás és az alkotás műhelytitkainak felfedezésére irányul. Hogyan lesz valamiből regény? Nyiss ki egy újságot, nyiss meg egy hírportált! Szerinted az ott megjelenő hírek közül miből lehetne izgalmas könyv? Az osztályodban kinek az életéből válhatna a legizgalmasabb regény? A mű sikerét követően rögtön szárnyra kaptak a legkülönfélébb találgatások, ki is lehetett Édes Anna modellje, és megtörtént esetet dolgozott-e föl az író. Kosztolányiné életrajzában úgy emlékezik vissza,

hogy a regény ötlete tőle származik: Kosztolányinak annyira megtetszett az alapötlet, amelyben a tökéletes cseléd megöli munkaadóját, hogy már a következő nap nekifogott a megfogalmazásnak. Márai Sándor váltig állította, hogy személyesen ismerte a regény mintájául szolgáló alakokat. „A házmester lakatos volt. A felesége sudár, dunántúli asszony. Ez az asszony volt Édes Anna modellje.”¹ Kosztolányi pedig remek érzéssel rá is játszott arra a tényre, hogy regénye megjelenését követően csakugyan történt a fővárosban hasonló eset. Mintegy prófétai megérzésként állítja be a kísérteties egybeesést: „Egy itt, a Krisztinavárosban szolgált cselédlány adta az első impulzust regényemhez. De ez nem az a lány volt, aki tényleg megölte a kommün bukása után a gazdáit. Csak most, amikor már befejeztem a regényemet, tudtam meg, hogy csakugyan megtörtént ez az eset”.

Györkönyben, 1929-ben, Wielandt Mariska számára kiállított cselédkönyve. (Györkönyi Falumúzeum)

¹ Idézi: Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010. 291.

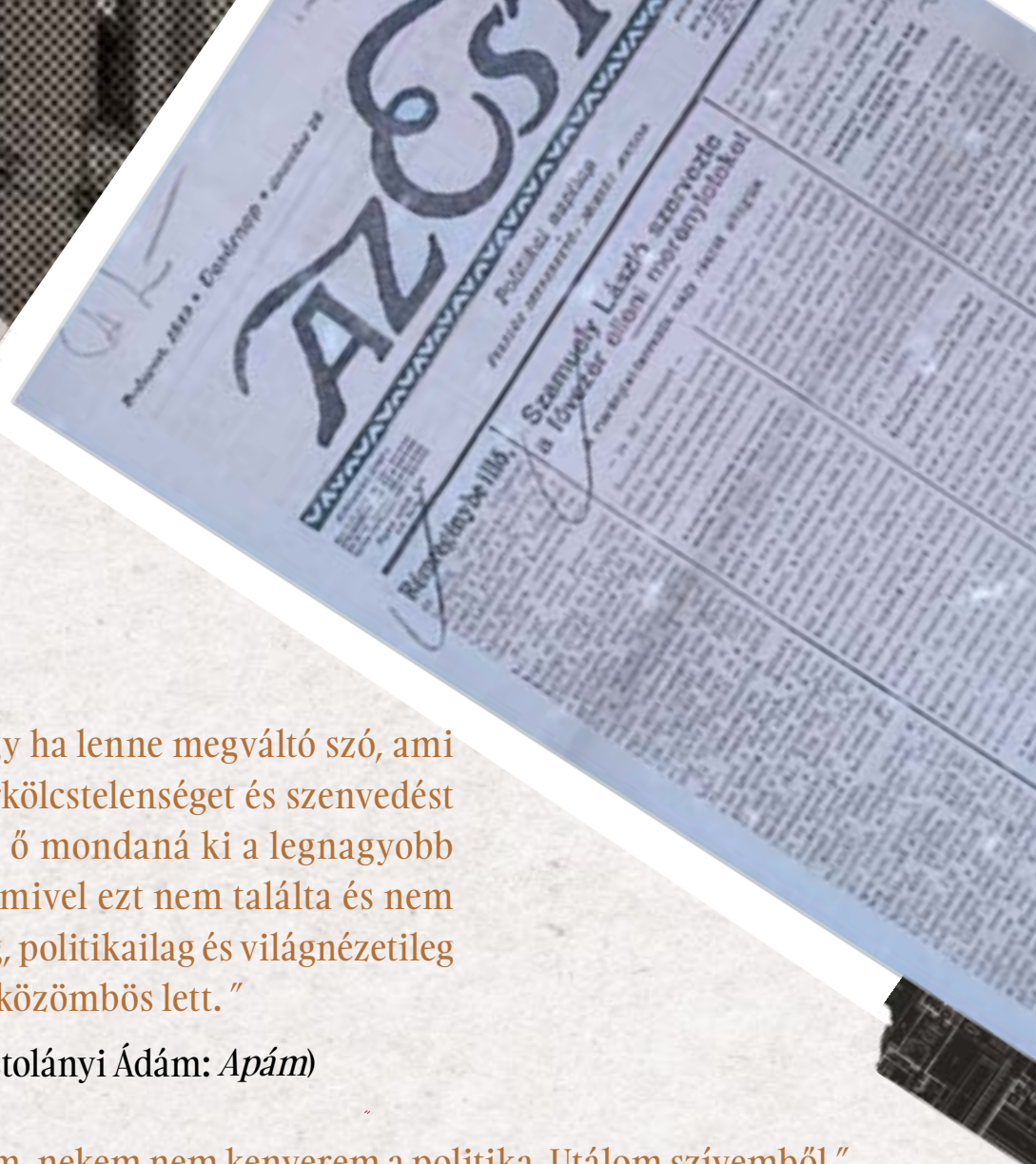

„Mindegyik alakomnak meg tudnám adni a pontos lakcímét. Gyakran több lakáscímet is, mert némelyik kettőből-háromból van összeróva.”

(Kosztolányi Dezső: *Indiszkreció az irodalomban*)

Ki lehetett a modellje? – vagy, ami még lényegesebb kérdés: mit modellez benne az író?

Létezik olyan megközelítés, amely az *Édes Annát* politikai példázatnak tekinti. Emlékezzünk csak: a regény első lapjain a kommün főkolomposa, Kun Béla repülőgépen menekül Moszkvába az elszámoltatás elől. Az utolsó lapokon pedig Kosztolányi rendhagyó módon saját magát írja bele a regénybe, ráadásul magát, mint hírlapírót jeleníti meg, az elbeszélte eseményeket követő időkben. Akár korrajz a Kun Béla menekülését ábrázoló, már-már groteszk jelenet, akár rezignált, csalódott vallomás az új korszak köpönyegforgatóiról, tény, hogy a Vizynének átnyújtott cselédkönyve szerint Édes Anna éppen 1900-ban született, azaz egyidős a viharos évszázaddal. Több, mint véres krimi, a lélektani drámán is túlmutat: egyszerre szól rendről és káoszról, a társadalom működéséről és a benne lévő emberről.

„Éreztem, hogy ha lenne megváltó szó, ami az alapvető erkölcstelenséget és szenvedést szünteti meg, ő mondaná ki a legnagyobb örömmel. De mivel ezt nem találta és nem találhatta meg, politikailag és világnézetileg közömbös lett.”

(Kosztolányi Ádám: *Apám*)

„Édes barátom, nekem nem kenyerem a politika. Utálom szívemből.”
(Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulához, 1920. február 15.)

Miért írt volna politikai parabolát valaki, aki távol tartotta magát a közügyektől? Még talányosabb a dolog, ha annak a nyitját keressük, miért épp a forradalmakat követő időkbe helyezi Kosztolányi a bűntényt? A kortárs történész, Szekfű Gyula így jellemzi az időszakot: „A Bethlen István előtti időszakot a szinte állandósult és reménytelennek látszó káosz korszakának lehetne neveznünk”. Ha a regényben leírt meghökkentő bűntény ilyen háttér előtt zajlik, joggal keresünk írói tudatosságot, a cselekmény áthallásos jelentését. Kivált, mivel maga Kosztolányi nyilatkozik így: „Ebben a művemben hitet teszek arról, hogy mi a politikai meggyőződésem”³

³ Idézi: Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2017. 346.

Kicsapott diákból irodalmi világfi

Ismered Kosztolányi kamaszkori botrányát? Kosztolányi Dezső-nétől ismerjük a következő anekdotákat: A magyar irodalom óriása távozni volt kénytelen az apja által igazgatott iskolából. „Egyszer egy tanára történelemórán felszólítja, hogy beszéljen Kossuth Lajosról. – Kossuth Lajos élete meglehetősen monoton. Született Monokon – vágja ki a tiszteletlen feleletet az összecsen-gő rím kedvéért. Az osztály kacag. – Menjen a helyére – kiált a tanár. Egy önképzőköri ülésen pedig, amikor a vezetőtanár bírálatra adott versének magyartalanságát kifogásolja – legérzékenyebb ponton bántották –, magából kikelve kiabálja a tanár felé: „A tanár úr ehhez nem ért, különben sem vagyok kíváncsi a véleményére”.

Kosztolányi Dezső „Bácska fővárosában”, Szabadkán született 1881-ben, a helyi főgimnázium matematikatanárának, későbbi igazgatójának fiaként.

Kosztolányi Dezső és családja 1923 körül, jobbról a második Kosztolányi Dezső.

A színében módosított kép eredetije a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona.

A Balkán kapujában álló többnemzetiségű város kiváló táptalajául szolgált az érzékeny fiatalember irodalmi szárnypróbálgatásainak, és az itt szerzett élmények élete végéig meghatározták témaválasztásait.

„A Kosztolányi ház karácsonyairól csodákat regéltek a városban. Apuska, Anyika s az öregek heteken át, zárt ajtók mögött, hajnalig dolgoztak karácsony előtt. A gimnázium fizikatanára elmés játékokat szerkesztett fiainak. [...]. Laterna magicát készített, és bűvös képeket vetített a falra. Dezsőke egyszer egy kis színházat kapott, amelynek minden bábját, minden díszletét édesapja csinálta. A bábokhoz, díszletekhez *Aranyóra* címmel verses színdarabot írt Kosztolányi Árpád.”

(Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*)

Tudod, hogy néz ki egy laterna magica, a diavetítő őse? Nézz utána!

Kosztolányi Dezső 1908-ban. Petőfi Irodalmi Múzeum

Az ólomszérűk napszámosa: az újságíró

Ma már szinte hihetetlen, hogy a korabeli napilapok hasábjain mi minden jelent meg. Minden valamirevaló újság rendelkezett irodalmi rovattal, de a tárcák és vezércikkek is irodalmi színvonalon és szép-irodalmi stílusban íródtak.

Nézzünk kissé körül Kosztolányi korának hírlapszerkesztőségeiben, no meg a társintézménynek mondható kávéházak világában! Egy valamirevaló tollforgató élete akkoriban e két színhely között oszlott meg. Ahogyan egyszerre volt otthon több műfajban is: zsurnalisztikában – azaz cikkírásban –, regényben és novellában, versben vagy éppen drámában.

„Húszesztendőös voltam, télen bölcsész a pesti egyetemen, nyáron újságíró a *Szeged és Vidékénél*. Írtam vezércikket, tárcát, aktuális kroit és alkalmi ódát, híreket és törvényszéki karcolatot.”

(Juhász Gyula: *Az első siker*)

Kosztolányi korában egy egyszerű újságcikk közelebb állt a szépirodalmi stílushoz. Nem csak Kosztolányi irodalmi életművének java része keletkezett a napilapok tárcarovata számára, de Gárdonyitól Mikszáthig, Ady Endrétől Heltai Jenőig, Tömörkény Istvántól Ambrus Zoltánig és Móra Ferencről Molnár Ferencig legkiválóbb íróink egytől egyig a sajtó hasábjain jelentették meg műveiket elsőként. Kosztolányi már szabadkai, ifjonti éveiben sikerrel forgatta tollát a *Bácskai Hírlap* hasábjain. Számtalan szerkesztőségben mozgott otthonosan: cikkei, tárcái, kritikái, krockijai és novellái egyaránt megjelentek baloldali és jobboldali, haladó és konzervatív szellemiségű lapokban: a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, *Az Est*, a *Világ*, az *Élet*, a *Színházi Élet*, az *Új Nemzedék* és a *Nyugat* hasábjain.

„Újságáros,
kikáltó”

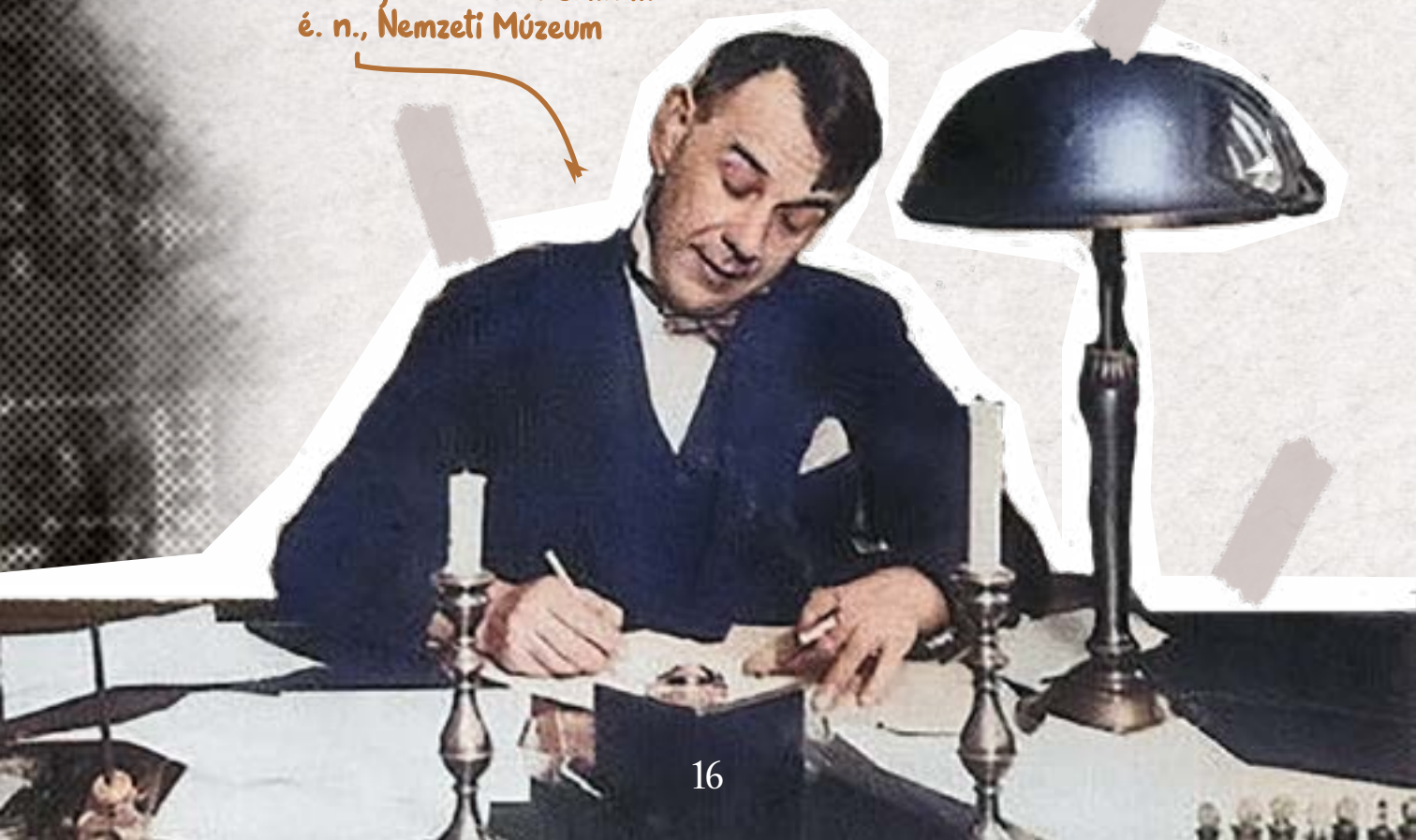
*Rikkancs, 1935.
Fortepan /
Salusinszky Imre*

Kosztolányi Dezső hírlapírói álnevei:

Lehotai István, Zső, Vampa, Punin,
Costo, Csongor, Clou, Oggi

*Kosztolányi Dezső íróasztalánál.
é. n., Nemzeti Múzeum*

Cselédsorban

*„Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk”*

*Cselédközvetítő iroda
Berlinben, é. n.*

- írta József Attila 1937-ben a dualizmus-kori Magyarország kudarcos agrárpolitikájáról *Hazám* című versében. Az említett kivándorlási hullám nagyjából az 1873-as világgazdasági válsággal vette kezdetét, fő oka pedig az volt, hogy még tovább fokozódtak az egyébként is szegénysorban tengődő kis-, vagy törpebirtokos néprétegek megélhetési nehézségei.

A saját föld híján mások birtokaira elszegődő mezőgazdasági dolgozókat nevezték zselléreknek, a városokba kényszerülő nincstelen munkásokat pedig proletároknak. A cselédek, mint Édes Anna is, a fenti két társadalmi csoport bármelyikéből verbuválódtak, feladatuk pedig - lakhelyük függvényében - vagy mezőgazdasági, vagy pedig háztartási munkavégzés volt.

Jóllehet, a rendi előjogokat a '48-as áprilisi törvények átmenetileg, a '67-es kiegyezés pedig végleg felszámolták Magyarországon, vagyis - jogi értelemben - mindenki előtt nyitva állt immár a gazdasági felemelkedés vagy lecsúszás lehetősége, a gyakorlatban ezzel kevesen tudtak csak élni. A regényünk történelmi hátterét alkotó őszirózsás forradalom, a Károlyi-kormány vagy a Tanácsköztársaság egymást követő bukásai azért hatottak kiábrándítóan ezekre az egyébként is reményvesztett néprétegekre, mert a Károlyi Mihály-féle 1919-es földreform csak papíron valósult meg, a Nagyatádi Szabó István-féle 1920-as rendezési kísérlet pedig csak részleges eredményeket hozott.

A cselédek feladatai közé tartozott a piacra járás a házi-asszonnal vagy nélküle, a konyhai előkészítés és segédkezés a főzésben - ez ideális esetben hasznos főzőiskola volt a polgári konyhát csak hírből ismerő falusi lánynak -, a mosás, teregetés, befűtés, vasalás és takarítás, az urak öltözkékének rendben tartása. A polgári lakások nélkülözhetetlen része volt a *cselédszoba*. Ez rendszerint a konyhából

nyílt, és berendezése egy szerény ágy, szekrény, esetleg asztal, mosdóállvány volt. Az urak fürdőszobájában a cseléd csak mosáskor, a vízmelegítő befűtésekor fordult meg. A társadalmi osztályok szigorú elkülönítésének jelképe volt a ház hátulso traktusában kialakított, rendszerint szűk, sötét és dísztelen *cselédlépcső*.

*Cselédlépcső a VIII. kerület egyik 1896-ban épült bérházában.
Fotó: Rajkai Péter*

A bérházak az 1896. évi millenniumot követő gazdasági élénkülés folytán gombamód nőttek ki a földből. Tulajdonosaik nagypolgárok, jómódú bankárok, esetenként maga a székesfőváros voltak. Ha a tulajdonos is a bérházban élt, az első emeleten rendezett be magának öt-hatszobás, előkelő lakást. A bérlők szociális és vagyoni helyzetét nagy pontossággal meg lehetett ítélni annak alapján, hányadik szinten hány szobás lakást vettek bérbe, és hogy hány fős cselédséget engedhettek meg maguknak. Az *Édes Anna* helyszínét jelentő pesti bérház hangulatát érzékelteti ez a korabeli házirend, amelyet az eredeti helyesírással idézünk: „Dalolni, zongorázni, hegedülni este 10 órán túl a lakásban tiltva van. Ruhát, ágyneműt csakis széken a nyílt folyosón van megengedve porolni. (...) A porolás az ünnep és vasárnapok kivételével

Jelenetkép a Fábri Zoltán által rendezett *Édes Anna* című 1958-as filmből (Anna: Törőcsik Mari, Jancsi: Fülöp Zsigmond)

naponta április hó 1-től szeptember hó végéig reggel 7-től 10 óráig van megengedve. (...) A lakóknak saját érdekükben szigorúan tiltva van az udvaron, vagy folyosókon üldögélni, csoportosulni, vagy hogy ott a gyermekek lármázzanak, vagy pedig játszanak. (...) Cselédnek a főlépcsőn járni tilos." (*Házirend a Budapest, IX. ker., Ráday-utca 49. számú ház összes lakói részére 1916-ból*).

Ha érdekel a téma, nézz utána: *Élet a régi Magyarországon*. Gyurgyák János - Környei Anikó - Saly Noémi (szerk.), Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2006.

Törőcsik Mari az *Édes Anna*-film címszerepében.

A cseléd az urak konyhájáról étkezett, de hogy a háziaknak készült kosztból részesült, vagy olcsóbb ételekkel látták el, ez a háziak hozzáállásától függött, épp úgy, mint a bánásmód általában. Megegett, hogy az úri család tagjai és vendégei lekezelően bántak a cseléddel. Az sem számított ritkaságnak, hogy szabad prédájává vált a ház kamaszfiának – mint erről Márai Sándor is tudósít az *Egy polgár vallomásaiban*: „A cselédek a konyhában aludtak. (...) Reggel ott mosakodtak a konyha vízcsapjánál, melynek leöntőjébe a moslékot és a szennyvizet is öntötték. (...) Ocsmány és érthetetlen helyzet volt ez, de senki nem törte a fejét rajta, a társadalom így rendezkedett be, az uraságok öt, nyolc vagy tíz szobában laktak, a szobákban volt zongora, bronz dísz tárgyak, csipkefüggönyök, szekrények tele könyvekkel, ezüsttel és porcelánnal, s minden ragyogott a tisztaságtól, a cselédek naphosszat port törültek a lakásban és tollseprűvel űzték a „bacilusokat”, az asztalt tisztán és gonddal terítették, az étel, mely az asztalra került, ízes volt és különös műgonddal készült – de a cselédek ott főttek és aszalódtak életükhosszat a konyha ételgőzében, s testi kipárolgásuk elvegyült az ételek párájával és ízével, melyek aztán az »úri lakás« asztalára kerültek. (...) Nagyon rosszul fizették – rosszabbul, mint akármilyen bérmunkást, gyalázatosabban, mint a napszámosokat –, agyondolgoztatták, s

a legelső veszekedésnél kitették a szűrét, »kétheti felmondással« útilaput kötöttek a talpa alá, még ha húsz esztendő is elébb egy helyben. Cserébe »megvolt mindene«, mint a polgári háziasszonyok mondták, »kosztja, kvártély«, mi kell több? A kvártély az a fiókos láda volt, mely a konyhában állott, megrakva vörös és csíkos-cihás »cselédágyneművel« – éjszakára kinyitották a láda tetejét, kihúzták az alsó fiókot, s ebben aludtak a cselédek. (...) Sok polgári családban elvárták a fiatal parasztselédektől, hogy a ház úrfiait átsegítsék a pubertás nehéz idején s rendelkezésükre álljanak testük intimebb szolgálataival is. (...) Ha a cseléd teherbe jutott az úrfitól, kitették, s a gavallér polgári nagypapa, a snájdig kölyökapa helyett bizonyos kacér és somolygó büszkeséggel fizetgette a nyolc-tíz forint tartásdíjat. Berögzött szokás volt ez.”

Fabri Zoltán: *Édes Anna*, 1958.
(Vízyné: Mezei Mária, háttal
Anna: Töröcsik Mari, Ficsor:
Barsi Béla)

Aki emberséges családnál lépett szolgálatba, az viszont szerencsésnek mondhatta magát: már-már családtagnak tekintették, a kötelező ellátáson túl kisebb-nagyobb ajándékokat kapott és részesült az ünnepi finomságokból. Maga Kosztolányi utal a cseléd és a család szó rokonságára. Mint írja, a cseléd: „derék, régi szó, mellyel már a tizenhatodik században is váltakozva jelezték a családot s a cselédet, aki a famíliához tartozó családtag”⁴ Megesett, hogy a cseléd több éven át szolgált munkaadóit, és a már-már családiasan szoros kapcsolat szolgálati ideje után is megmaradt levelezés vagy alkalmi látogatások formájában. A cselédek hetente vagy kéthetente kaptak kimenőt, rendszerint vasárnap délután. Ilyenkor leggyakrabban táncmulatságokra vagy moziba mentek. Cselédéveiket követően a parasztlányok két társadalmilag elismert út közül választhattak: falujukba hazatérve kiházásították őket és gazdasszonyok lettek, vagy a városban maradva bolttilánynak, varrónőnek szegődhettek.

⁴ Idézi: Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010. 290.

A világváros ezernyi veszéllyel fenyegette a tapasztalatlan falusi lányokat. Két szemfüles kortárs, Tábori Kornél hírlapíró és Székely Vladimir rendőrfogalmazó több kötetre rúgó gyűjteményt hagyott ránk az 1900-as évek első évtizedének pesti alvilági életéről *Az erkölcstelen Budapest* címen. Tábori attól sem riadt vissza, hogy csavargónak öltözve elvegyüljön a csalók, zsebesek és kéjelgők világában, szerzőtársa rendőrségi akták ezreit rendszerezte - értesüléseik tehát első kézből valók. Az erkölcstelenség válfajait taglaló könyvecskékben hiteles beszámolókat olvashatunk egyebek közt rossz hírű házakról, utcai lányokról, megrontott gyermekekről, selyemfiúkról és leánykereskedőkről. „A leánykereskedők” - írja a két jeles szerző - „rendesen a stricik közül valók s épp oly csinosak, jósvádájúk, amily elvetemült emberek. Az áldozatukat előbb elcsábítják, aztán rábeszéléssel, csellel, éheztetéssel, erőszakkal elviszik valami nyilvános házba, Pesten, vidéken, vagy a Balkánon valahol és eladják. (...) Van négy-öt, némelyiknek tíz szeretője az utcai lányok közt; reggelfelé sorra járja valamennyit, elkéri a pénztárcát, és ami csak nem okvetlenül az élet fenntartására kell a lányoknak, elszedik tőlük.” A korabeli nagyvárosi közállapotokra vall, hogy a faluról Pestre került parasztlányok oltalmazására missziós kezdeményezések is létrejöttek.

Konyhai dolgok

Cseléd egy német polgári otthon konyhájában, 1909.

Vegyük szemügyre a korabeli paraszti és polgári recepteket! A magyar népélet kiváló ismerője, Bálint Sándor néprajztudós részletesen számba veszi a parasztság ételeit. Tőle tudjuk, hogy a mindennapos, dologidőben a tarisznyából elfogyasztott kenyér és szalonna mellett a főtt ételek sem mutatnak túl nagy változatosságot. Az alapanyagokat jórészt a tésztafélék, a burgonya és a kölesfélék jelentik. A tészta még módosabb házaknál is csak vasárnapként kerül tyúklevesbe, egyéb napokon önálló fogásként, például suhantott tésztalevesként készül. A változatosságot a tarhonya, a gombóc képviseli. A krumplit főzhatték vagy süthették hajában vagy zsírban, de levesként és galuskaként is közkedvelt volt. A húsételek nem számítottak mindennaposnak, közülük gyakoribb volt a paprikás, míg a sülték az ünnepi asztalok

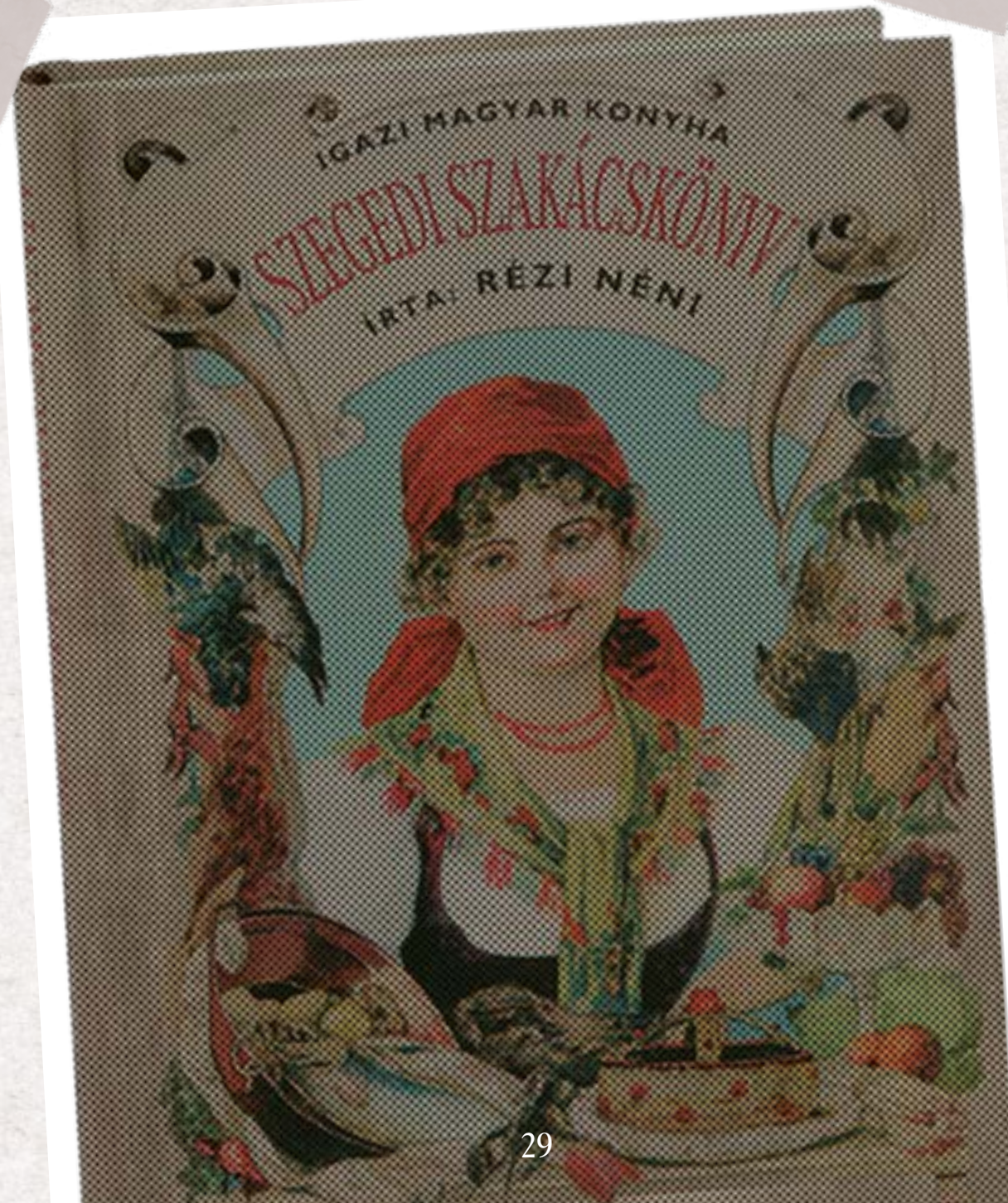
szereplőinek számítottak. Ha desszert is került az asztalra, az leginkább túrós vagy krumplis lepény, esetleg fánk volt. Ezzel szemben a polgári konyha már-már a főúri szakácsművészet változatosságát mutatta. A korszak egyik legnépszerűbb szakácskönyve, az 1901-ben megjelent *Rézi néni-féle receptgyűjtemény* egyetlen polgári háztartásból sem hiányzott. Ha belelapozunk, nyilvánvalóvá válik, hogy egy Édes Anna-szerű falusi lánynak igencsak oda kellett figyelnie, ha a gazdasszony vezénylete mellett olyan fogások elkészítésében kellett jeleskednie, mint a tojás heringgel, a csukamáj osztrigával vagy a borjúfej citrommal - hogy csak hármat említsünk meg a szám szerint 1268 recept közül. A polgári konyha alapanyagainak java része teljesen ismeretlen volt előtte, nem szólva az ételek elkészítésének rafinált fogásairól.

1002. Croquebouche pálmagyümölcsből.

50-60 pálmagyümölcsöt kettévágunk, és ha megszáritottuk, belülről egy kevés ribiszke-gelével megkenjük, egy fél mandolát beleteszünk és minden pálmagyümölcsöt egyenkint egy faszálkára tűzdelünk. A pálmagyümölcsök nyúlósodott czukorba mártatnak, mire kihülesztjük, azaz a fácskákat nagyobb drótszitára álló helyzetben tűzdeljük. Már most egy illő kerekalakú borító-mintát mandolaolajjal könnyen bekenünk és rézsútosan a pálmagyümölcsből koszorút alakítunk, de azokat egyenkint megegyszer nyúlósodott czukorba mártanunk kell. Ha az első berakás megtörtént, a második sor pálmagyümölcsöt ellenkező irányban ráadjuk, mit mindaddig folytatunk, míg a minta megtelt. Legvégül a teteje épen ily módon kitöltendő; az egész művelethez, hogy csinos legyen és sikerüljön, türelem és helyes bánásmód szükségeltetik. Ha a croquebouche kihült, csinosan felczifrázott kemény czukortésztából készített lepényre borítandó, kívülről tejszínhabbal karimázandó és fölibe egy csinos szultána fonott czukorból adandó."

(Szegedi Szakácskönyv ezernél több ételkészítési utasítással)

Rézi néni Szegedi szakácskönyvének címlapja. 1901.

Mélylélektan

„Ő az első és legpregnansabb művelője a pszichoanalitikus regénynek” – írja Kosztolányi kapcsán Schöpflin Aladár. Hasonlóképpen értékeli Németh László: „A Kosztolányi-regény pszichológiai regény. Egyetlen (...) tétel szívós el(ő)készítése és érzékeltetése”. Ha így van, mi lehet ez a pszichológiai tétel? Talán a korszak divatos lélektani fölfedezése, a tudattalan szerepe cselekedeteinkben? A hétköznapi tapasztalat, hogy az emberek olykor megmagyarázhatatlan, irracionális módon cselekszenek, tetteik fölött valami megzabolázhatatlan tényező veszi át az uralmat? Az emberiség időről időre megpróbált magyarázatot találni az efféle jelenségre. Voltak korok, amikor megszállottságnak, démoni hatalmak befolyásának tulajdonították az emberek váratlan tetteit. Míg nem a bécsi elmeorvos, Sigmund Freud kutatásai bebizonyították: még az egészséges egyén sem minden cselekedetének ura. Tudatos, átgondolt és megfontolt döntéseink és tetteink

mellett időről időre elkövetünk olyan cselekedeteket, amelyek nem állnak összhangban személyiségünk alapvonásaival. Freud elmélete és lélektani iskolája, a pszichoanalízis föltárta, hogy tudatos döntéseink mellett meghatározó szerepet játszanak cselekedeteinkben a tudattalan, föltáratlan és kontrollálhatatlan motivációk csakúgy, mint a társadalmi (tanult) szabályok. Az előbbieket lehetnek rejtett ösztönkésztetések vagy elfojtott, traumatikus emlékek (például egy gyermekként átélt, elfeledett bántalmazás, megbélyegzés vagy egy agresszív, szeretetlen szülő) nyomai, amelyek időről időre átveszik cselekedeteink irányítását. Freud és követői e föltáratlan késztetések tudatosítása, pszichoterápiás eljárások révén igyekeztek gyógyuláshoz segíteni pácienseiket. A művészet pedig velük egyidőben elkezdett érdeklődni a tudattalan iránt – aligha véletlen, hogy elsőként épp

a pszichoanalízis bölcsőjét jelentő osztrák-német közegben. Kosztolányi nagy írói erénye, hogy meg sem próbál magyarázatot adni Anna váratlan tetteire, egyszerűen dokumentál egy megmagyarázhatatlan cselekedetet.

Mit gondolsz, az, ahogyan Kosztolányi beszél a helyzetről, és az, hogy nem oldja föl a tettet magyarázattal, megoldással, mire hívhatja fel a figyelmet? Talán nem „csak” a történet elmesélése a cél, hanem az, hogy rámutasson: az emberi tettek, cselekedetek egy része hozzáférhetetlen, sőt elbeszélhetetlen?

Vajon van bocsánat
Anna tetteire?

Olvasnivaló

Olvass utána! Nem csak színes olvasnivalót kapsz, de az idézetek pontos helyét is megtalálhatod!

Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2017. 346.

Házirend a Budapest, IX. ker., Ráday-utca 49. számú ház összes lakói részére (1916). In: *Élet a régi Magyarországon*. Gyurgyák János – Környei Anikó – Saly Noémi (szerk.), Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2006. 93.

Kosztolányi Ádám: Apám. In: Uő.: *Keserű nevetés. Összegyűjtött írások*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018.

Kosztolányi Dezső: Indiszkreció az irodalomban. Nyugat, 1927. március 16. In: Uő.: *Nyelv és lélek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.

Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának 1920. február 15-én. In: Uő.: *Levelek – Naplók*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 1996.

Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Budapest, Holnap Kiadó, 1990.

Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Budapest, Helikon Kiadó, 1997.

Rézi néni: *Szegedi szakácskönyv ezernél több ételkészítési utasítással*. Budapest, Athenaeum, 1901. 112.

Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010.

Szekfű Gyula: *Rövid magyar történet 1606–1939*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2002.

Tábori Kornél-Székely Vladimir: *Az erkölcstelen Budapest*. Budapest, Tudáspolc Kiadó, 2015.

A kiadványban szereplő fotók közül azok, amelyeknél nem található címléírás, a KultUp filmjéből kiemelt felvételek.

A Program munkatársai mindent megtettek, hogy a jogvédelem alatt álló szöveges és képi dokumentumok közzétételéhez a jogtulajdonos engedélyét megszerezzék. Kérjük, ha ezzel kapcsolatban bármilyen mulasztást tapasztalnak, mindenképpen jelezzék!

mm

MÉG TÖBB ÉRDEKESSÉG VÁR RÁD,
HA BEOLVASOD A QR-KÓDOT.